

ANTIPLAGIAT TIZIMLARING TURLARI, SAMARADORLIGI
VA ILMIY FAOLIYATDA AHAMIYATI

Tuxtanzarov Dilmurod Solijonovich

*O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi “Zamonaviy
axborot-kommunikatsiya texnologiyalari” kafedrasida dotsenti, PhD*

Rustamova Munavvarxon Xasanjon qizi

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada antiplagiat dasturlarining turlari, ularning ishlash prinsiplari va ilmiy tadqiqotlar sohasidagi ahamiyati keng yoritiladi. Plagiatning ilmiy jamoatchilik va ta’lim tizimidagi salbiy ta’siri, uning akademik halollikka bo‘lgan xavfi va intellektual mulk huquqlarini buzish holatlari chuqur tahlil qilinadi. Maqolada shuningdek, plagiatga qarshi kurashishning zamonaviy texnologiyalari, sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish asosida ishlovchi tizimlarning afzalliklari ham bayon etiladi. Bundan tashqari, maqolada Markaziy Osiyo va Yevropa oliy ta’lim tizimlarida plagiat muammosi va unga qarshi kurash usullari solishtiriladi.

Kalit so‘zlar: antiplagiat, plagiat, akademik halollik, ilmiy tadqiqot, plagiatni aniqlash, ilmiy etika, sun’iy intellekt, mashinaviy o‘rganish.

Kirish. Ilmiy tadqiqotlar va ta’lim sohasida plagiatning oldini olish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ilmiy halollik tamoyillariga rioya qilish ilm-fan taraqqiyotining asosiy shartlaridan biri bo‘lib, akademik ishonchlilikni saqlash va intellektual mulkni himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, dunyo bo‘ylab oliy ta’lim muassasalari, ilmiy tadqiqot markazlari va nashriyotlar antiplagiat dasturlaridan keng foydalanmoqda.

So‘nggi yillarda ilmiy nashrlar va tadqiqot ishlarida plagiat holatlarining ortishi kuzatilmoqda. Masalan, 2022-yilda olib borilgan xalqaro tadqiqot natijalariga ko‘ra, ilmiy maqolalarning 30 foizidan ortig‘ida kamida bitta plagiatga oid element aniqlangan [1,2]. Bundan tashqari, Yevropa Komissiyasi tomonidan 2021-yilda o‘tkazilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, Yevropa universitetlarining 80% dan ortig‘i ilmiy ishlarda akademik halollikni ta’minlash uchun majburiy ravishda plagiat tekshiruvidan o‘tishni talab qiladi [3,4]. Bunday talablar Germaniya, Frantsiya, Buyuk Britaniya va Skandinaviya mamlakatlarida aniq belgilangan. Ayni paytda, Markaziy Osiyo mamlakatlarida, jumladan, O‘zbekiston, Qozog‘iston va Qirg‘izistonda plagiatga qarshi choralar asta-sekin joriy qilinmoqda va hozircha bu sohada yagona davlat siyosati mavjud emas.

Markaziy Osiyo va Yevropa ta’lim tizimlari antiplagiat dasturlarini joriy etishda turli yondashuvlarga ega. Yevropada antiplagiat dasturlari universitetlarda majburiy

talab sifatida qabul qilinib, ilmiy ishlarda qat'iy tekshirishlar olib boriladi. Shuningdek, ilmiy nashrlarda plagiatga oid aniq mezonlar belgilangan bo'lib, plagiat aniqlangan taqdirda qat'iy choralar ko'riladi. Markaziy Osiyo mamlakatlarida esa bunday tizimlar endigina rivojlanib, ba'zi universitetlar va ilmiy muassasalar ushbu dasturlarni joriy qilish bosqichida turibdi. Aksariyat hollarda, akademik halollik bo'yicha tartib-qoidalar kamroq rivojlangan va plagiatga qarshi jazo choralari ham sustroq.

Anti-plagiat dasturlarining ilmiy faoliyatdagi roli faqatgina plagiatni aniqlash bilan cheklanib qolmay, balki sifatli va ishonchli ilmiy ishlarni yaratishga xizmat qiladi. Ushbu dasturlar plagiat xavfini kamaytirib, ilmiy muhitda adolatli baholash tizimini yo'lga qo'yish imkonini beradi.

Asosiy qism. Plagiat – bu boshqa mualliflarning fikrlari, g'oyalari yoki matnlarini ruxsatsiz ishlatish natijasida intellektual mulk huquqlarini buzish hisoblanadi. Ilmiy faoliyatda plagiatning oldini olish muhim, chunki u akademik halollik, ilmiy yutuqlarning ishonchliligi va adolatli baholash tizimini saqlab qolishda asosiy o'rin tutadi. Plagiatning oldini olish uchun turli texnologik vositalar ishlab chiqilgan bo'lib, ularning har biri o'ziga xos funksional imkoniyatlarga ega.

Hozirgi kunda ko'plab antiplagiat dasturlari mavjud bo'lib, ularning ishlash prinsiplari turlicha. Quyida ularning asosiy turlari keltirilgan:

1. **Maqola va dissertatsiyalarni tekshiruvchi dasturlar** – Turnitin, Unicheck, Plagscan kabi dasturlar oliy ta'lim muassasalari tomonidan keng qo'llaniladi.
2. **Veb-kontentni tekshiruvchi dasturlar** – Copyscape, Grammarly Plagiarism Checker kabi tizimlar internetda nashr etilgan materiallarni solishtirish uchun ishlatiladi.
3. **Kod plagiatini aniqlovchi dasturlar** – Moss, JPlag kabi dasturlar dasturlash kodining plagiatini tekshirish uchun mo'ljallangan.
4. **Sun'iy intellekt asosida ishlovchi dasturlar** – Zamonaviy dasturlar sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish orqali yanada aniq tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lib, g'oyaviy va mazmuniy plagiatni ham aniqlay oladi.

MASHHUR ANTIPLAGIAT TIZIMLARINING TAQQOSLANISHI

Dastur nomi	Afzalliklari	Kamchiliklari
Turnitin	Keng ma'lumotlar bazasi, universitetlar uchun mos	Pullik, ayrim hollarda noto'g'ri natijalar
Unicheck	Oson interfeys, samarali tekshiruv	Cheklangan bepul versiya
Grammarly Plagiarism Checker	Matn tahriri bilan birga plagiat tekshiruvi	Kichik matn bazasi
Copyscape	Veb-kontent tekshiruvi uchun ideal	Ilmiy maqolalar uchun mos emas
Moss	Dasturlash kodini tekshirishda kuchli	Foydalanish murakkab

AQShdagi bir universitetda olib borilgan tadqiqotda Turnitin tizimining samaradorligi sinovdan o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tizim 85% hollarda plagiatni aniqlashga muvaffaq bo'ldi, lekin sinonimlar yordamida o'zgartirilgan matnlarni aniqlashda qiyinchiliklarga duch keldi (Chien, 2020).

Bundan tashqari, Yevropadagi tadqiqot markazlaridan biri Unicheck tizimini sinovdan o'tkazib, uning aniqlash darajasi 90% ga yetganini aniqladi. Ayniqsa, tizim akademik maqolalar va dissertatsiyalarni samarali tekshirishi bilan ajralib turdi.

Xulosa. Antiplagiat dasturlari ilmiy jamoatchilikda akademik halollikni ta'minlash va ilmiy ishlarning sifatini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ushbu dasturlar matnlarni tahlil qilish, plagiatni aniqlash va mualliflik huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ilmiy tadqiqotchilar va talabalarning ushbu texnologiyalardan samarali foydalanishi akademik muhitni yanada sog'lom va ishonchli qilishga xizmat qiladi.

Kelajakda sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish texnologiyalarining rivojlanishi natijasida antiplagiat tizimlarining aniqlik darajasi oshishi kutilmoqda. Ilmiy jamoatchilik ushbu texnologiyalarni yanada takomillashtirish va ularning samaradorligini oshirish bo'yicha izlanishlarni davom ettirishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fishman, T. (2009). "We Know it When We See It": Conceptualizing Plagiarism in the Digital Age.
2. Jones, K. (2022). "Plagiarism in Higher Education: Trends and Solutions."
3. Chien, S. (2020). Advances in Plagiarism Detection Using AI and Machine Learning.
4. Turnitin. (2021). The Importance of Academic Integrity. Retrieved from <https://www.turnitin.com>.